

**СУДОВА ПРАКТИКА ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА
НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ****COURT PRACTICE ASSESSMENT OF THE RESULTS OF THE USING POLYGRAPH
AT THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION**

Дуфенюк О.М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії факультету № 1
Львівський державний університет внутрішніх справ

Кунтій А.І.,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального процесу факультету № 1
Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена системному аналізу судової практики застосування кримінального процесуального законодавства України щодо використання поліграфа. Йдеться про перші кроки правового регулювання використання поліграфів у кримінальному провадженні та окремі недоліки проекту Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» від 10.12.2015 № 3611. Висловлено авторську позицію щодо окремих аспектів правового регулювання використання поліграфів у кримінальному провадженні та врахування їх результатів судами України.

Ключові слова: поліграф, поліграфолог, психофізіологічна експертиза, джерело доказів, кримінальне провадження.

Статья посвящена системному анализу судебной практики применения уголовного процессуального законодательства Украины относительно использования полиграфа. Речь идет о первых шагах правового регулирования использования полиграфов в уголовном производстве и отдельных недостатках проекта Закона Украины «О дополнении Уголовного процессуального кодекса Украины положениями относительно использования полиграфа (детектора лжи)» от 10.12.2015 № 3611. Высказана авторская позиция по отдельным аспектам правового регулирования использования полиграфов в уголовном производстве и учета их результатов судами Украины.

Ключевые слова: полиграф, полиграфолог, психофизиологическая экспертиза, источник доказательств, уголовное производство.

The article is devoted to the system analysis of court practice assessment the of results of the using polygraph under preliminary investigation. It is about the first step of legal regulation of use of polygraph in criminal proceedings and some shortcomings of preparing the bill of the Law of Ukraine «On amending the Criminal Procedure Code of Ukraine by the regulations on the polygraph (lie detector) using» № 3611 as for 10.12.2015 and submitting it to the Supreme Council of Ukraine as an additional step forward on the way to the optimization of legal regulation of polygraphologic technologies using to realise the objectives of the criminal proceedings in Ukraine. It seems more appropriate to define a polygraph test as one of the kinds of forensic examinations (psychophysiological examination) and in case of contributing the amendment to the criminal procedure law as a separate special article, it would be art. 242-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The results of psychophysiological examination, which have been set out in the corresponding conclusion, should have the same meaning of the source of evidence as the conclusions of the other experts, should not have any prerogative over other sources of evidence and should be evaluated by the court only in conjunction with other evidences, so we should not underline their orientation meaning, because, after all, many diagnostic and situational expert researches have the same meaning, but they are considered by the court as full sources of evidence.

Key words: polygraph, polygraph examiner, psychophysiological examination, source of evidence, criminal proceedings.

Сьогодні у багатьох зарубіжних країнах використання поліграфів у кримінальному провадженні є звичною ефективною практикою, що дає змогу перевірити емоційні реакції людини на певні вербальні або графічні стимули і на цій основі формулювати висновки про ймовірність приховування певної інформації про кримінальне правопорушення, намагання особи протидіяти слідству шляхом повідомлення неправдивої інформації або ж, навпаки, підтвердити правдивість показань. В Україні відсутня єдина позиція серед науковців та практиків щодо доцільності та допустимості використання поліграфів на стадії досудового розслідування. Недостатнім є й нормативно-правове регулювання процесуальних підстав та порядку проведення поліграфологічних перевірок. Відповідно, виникають різні способи застосування законодавства у судовій практиці, що й зумовлює актуальність наукових досліджень у цій сфері.

До теми використання поліграфів у кримінальному процесі звертались у своїх працях В.І. Галаган, Д.В. Затенаський, С.М. Злепко, О.В. Линник, Н.І. Клименко, Я.В. Комісарова, Л.Г. Коваль, О.Ю. Косьянова, Д.А. Мовчан, Т.Р. Морозова, О.І. Мотлях, І.В. Рогатюк, С.В. Тимчик, Л.Д. Удалова, І.П. Усіков, О.В. Циганенко та інші вчені. Проте системний аналіз оцінки українськими судами доказів, отриманих із використанням поліграфів, досі не проводився.

Метою статті є вивчення судової практики щодо визначення процесуального значення результатів полігра-

фологічних досліджень, проведених на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень.

За словами вчених, доцільність застосування поліграфа в кримінальному процесі обумовлюється: по-перше, ефективністю його використання під час розробки слідчих версій як засобу, що знижує трудомісткість їх перевірки та прискорює хід розслідування; по-друге, можливістю додаткового засобу захисту прав та інтересів законослухняних громадян [1, с. 6]. Досить повно висвітлює можливість застосування поліграфа у кримінальному судочинстві О.І. Мотлях, виокремлюючи при цьому два аспекти: криміналістичний (для звуження кола підозрюваних; для визначення ролі підекспертного у підготовці, організації, вчиненні злочину; оцінки достовірності інформації, яка повідомляється підекспертним; для отримання оперативно-значущої інформації, яку іншим способом отримати неможливо; для отримання фактичних даних, матеріальних доказів, інших даних для своєчасного проведення оперативно-розшукових та слідчих дій, запобігання вчиненню кримінальних правопорушень) та слідчий (під час проведення слідчих (розшукових) дій для визначення достовірності показань підекспертного; визначення кола осіб, причетних до кримінального правопорушення, або тих, хто володіє інформацією; для визначення місцезнаходження матеріальних доказів у приміщенні чи на місцевості, зокрема, під час обшуку; для перевірки правдивості та достовірності показань свідків, потерпілих, заявників)

[2, с. 207]. Про закордонний позитивний досвід використання поліграфів у кримінальному процесі писали багато вчених [3; 4; 5; 6; 7].

Результати досліджень, проведених Д.В. Затенацьким, дають змогу стверджувати, що більшість опитаних слідчих вважають можливим застосування поліграфа за певних обмежень у практичній діяльності (73%). З них 33% розглядають таку можливість доцільною в оперативно-розшукових цілях, 10% – з метою опитування громадян, 29% – під час проведення допиту підозрюваного, 17% – у межах проведення судово-психологічної експертизи [8, с. 94]. Утім більшість вітчизняних дослідників, говорячи про проблеми застосування поліграфів в Україні вказують на недосконалість нормативно-правового регулювання у цій сфері. У зв'язку із цим відсутня уніфікована судова практика врахування результатів застосування поліграфа на стадії досудового розслідування при винесенні вироку. Розглянемо більш докладно цю судову практику, виокремивши варіанти оцінки судом здобутих таким способом даних.

1. Суд визнає дані опитувань, отриманих із застосуванням поліграфа, джерелом доказів. Прикладом може слугувати вирок Рівненського районного суду Рівненської області від 29.10.2015 по обвинуваченню ОСОБИ_4 за ч. 1 ст. 119 КК України, в якому зазначено, що, крім показів свідків, винність обвинуваченого підтверджується зібраними по справі доказами, а саме: ... довідкою проведення опитування ОСОБИ_4 від 11.12.2014 року з використанням поліграфа, згідно з якою встановлено, що ОСОБА_4 може бути причетною до вбивства ОСОБИ_14 як безпосередній виконавець [9].

2. Суд не вважає дані опитувань, отриманих із застосуванням поліграфа, джерелом доказів. Прикладом може слугувати вирок Зарічного районного суду м. Суми від 03.04.2012 по обвинуваченню ОСОБИ_4 за ч. 1 ст. 115 КК України, в якому зазначено, що, перевіряючи доводи потерпілої про те, що злочин вчинено ОСОБОЮ_4 з корисливих мотивів та з особливою жорстокістю, суд за клопотанням представника потерпілої під час судового слідства допитав в якості свідка старшого оперуповноваженого УКР УМВС України в Сумській області, капітана міліції ОСОБУ_19, яка показала, що 30.05.2011 року він провів опитування ОСОБИ_4 з використанням поліграфа та за результатами такого опитування склав відповідну довідку.... Проте суд не може прийняти зазначену довідку як допустимий доказ... Виявлені за допомогою поліграфа психологічні реакції мозку оброблялись і тлумачились поліграфологом, тому в самій довідці зазначено, що результати опитування не можуть використовуватись у якості доказів та носять вірогідний орієнтовний характер [10].

3. Суд вважає висновок психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа джерелом доказів. Прикладом може слугувати вирок Святошинського районного суду м. Києва від 29.09.2013 по обвинуваченню ОСОБИ_8 у скоєнні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 115, п. 13 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 185, ч. 2 ст. 185 КК України, в якому зазначено, що незважаючи на те, що підсудний ОСОБА_8 свою вину в інкримінованих йому злочинах не визнав, його вина повністю підтверджується зібраними по справі доказами... висновком психофізіологічної експертизи з використанням «поліграфа» від 01 лютого 2012 року, згідно з яким на підставі загального аналізу реакцій, отриманих у ході проведеного психофізіологічного дослідження, фахівець поліграфа ОСОБА_40, залучена в якості експерта, зробила такі висновки: досліджуваній ОСОБА_8 володіє прихованою інформацією про обставини вбивства, повністю інформований про способи вбивства, про характер місцевості, де були залишені трупі по кожному з убивств, особливості одягу потерпілих, способі упаковки тіл і інших обставин скоєних убивств. Подібна інформованість свідчить про безпосередню причетність ОСОБИ_8 до

убивств ОСОБИ_10 і ОСОБИ_11. Зафіксовані в процесі дослідження реакції не мають версійного характеру, а належать до категорії значущих позитивних реакцій, тобто реакцій власного знання. Зафіксовані в кінці дослідження ОСОБИ_8 показники шкали психоемоційного напруження свідчили про те, що у досліджуваного значно знизився рівень внутрішньої напруги, самоконтролю та агресії. Такий стан характерний для осіб, у яких на даному етапі сформувалася готовність до співробітництва та дачі правдивих показань [11].

4. Суд вважає показання експерта, який проводив психофізіологічну експертизу із застосуванням поліграфа, джерелом доказів. Прикладом може слугувати цитований вище вирок Святошинського районного суду м. Києва від 29.09.2013 по обвинуваченню ОСОБИ_8 у скоєнні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 115, п. 13 ч. 2 ст. 115, ч. 1 ст. 185, ч. 2 ст. 185 КК України, в якому зазначено, що незважаючи на те, що підсудний ОСОБА_8 свою вину в інкримінованих йому злочинах не визнав, його вина повністю підтверджується...показаннями допитаного в судовому засіданні експерта ОСОБИ_40 про те, що вона є кандидатом психологічних наук, має вищу юридичну освіту, стаж роботи за спеціальністю – 30 років, стаж роботи на «поліграфі» – з 1998 року. У ході розслідування даної кримінальної справи на підставі постанови слідчого про призначення психолого-психологічної експертизи з використанням поліграфа її було залучено в якості експерта з метою оцінки достовірності показань ОСОБИ_8, виявлення наявної у неї прихованої інформації про обставини вбивств ОСОБИ_10 та ОСОБИ_11, та нею було надано висновок судово-психологічно-фізіологічної експертизи з використанням «поліграфа», який вона у повному обсязі підтримала... [11].

5. Суд не вважає висновок психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа джерелом доказів. Прикладом може слугувати вирок Жовтневого районного суду м. Луганська від 19.02.2014 по обвинуваченню ОСОБИ_4 за ч. 4 ст. 187, п. 6, ч. 2 ст. 115 КК України, в якому зазначено, що суд не бере до уваги пояснення свідка ОСОБИ_8 в частині використання поліграфу під час допиту ОСОБИ_4, пояснення свідка ОСОБИ_34 в частині його думки щодо висновку психофізіологічної експертизи особи з використанням комп'ютерного поліграфу, зробленого ОСОБОЮ_35, висновки психофізіологічної експертизи відносно ОСОБИ_4 з використанням комп'ютерного поліграфу, відповідно до висновків якої ОСОБА_4 злочин у відношенні ОСОБИ_6 не вчиняв, у зв'язку з тим, що відповідно до листа Міністерства юстиції України судово-експертна діяльність ліцензуванню не підлягає, а здійснюється фахівцями, які в порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу», отримали кваліфікацію судового експерта з відповідної експертної спеціальності та внесені до державного Реєстру атестованих судових експертів. Відповідно до пунктів 4.2, 4.4 Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженого наказом Міністерства юстиції від 09.08.2005 № 86/5, кваліфікація судового експерта фахівцем науково-дослідних установ судових експертів, що належать до сфери управління Міністерства юстиції, та фахівцям, що не працюють у державних спеціалізованих установах, присвоюється згідно з переліками видів судових експертиз та експертних спеціальностей, визначених у додатках 4 та 5 до Положення. Вказані переліки не містять експертної спеціальності, в межах якої можливо провести психофізіологічну експертизу. Інформація щодо таких фахівців у Міністерстві юстиції відсутня [12].

Отже, очевидною є відсутність єдиного вирішення питання процесуального значення даних, здобутих із застосуванням поліграфологічних технологій. Сьогодні уже помітними є перші кроки на шляху до забезпечення більш оптимізованого правового поля використання психофі-

зіологічних досліджень у кримінальному процесі. Так, зокрема, вже введена професія «поліграфолог»; внесені зміни до Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень, в тому числі у п. 6.8 у розділі 6 йдеться про можливість проведення опитування з використанням поліграфа; підготовлено проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» від 10.12.2015 № 3611 [13], який фактично дублює попередній однойменний законопроект від 12.03.2013 № 2521, що був відкликаний 27.11.2014. Втім і в цьому нормативно-правовому акті є низка суттєвих недоліків, які потребують виправлення ще до прийняття закону Верховною Радою України. Попри проблеми термінологічного та методичного характеру, які вбачаються в цьому документі, більшої уваги потребує позиція авторів щодо іншого питання. Не цілком зрозумілим видається те, що автори законопроекту пропонують використання поліграфологічних технологій віднести до сфери регламентації негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), а саме вважають доцільним «перевірку правдивості показів особи на поліграфі» розглядати як «особливий різновид втручання у приватне спілкування». Виникають суперечності, які потребують роз'яснення.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України до НСРД належать тільки ті слідчі (розшукові) дії, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України, а тестування з використанням поліграфа за усіма міжнародними стандартами проводиться не просто гласно, а ще й з обов'язковою згодою особи, показання якої необхідно дослідити, що аж ніяк не корелюється із засадами проведення НСРД. Підхід до перевірки показань особи з вико-

ристанням поліграфа як до різновиду втручання у приватне спілкування обумовлює необхідність слідчому звертатись до слідчого судді за відповідним дозволом (ухвалою), яка є процесуальною підставою проведення НСРД (згідно з ч. 1 ст. 258 КПК України ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді), адже інших змін до інших статей КПК України даним проектом не передбачено. Така вимога є недоречною і з тих міркувань, що проведення перевірки з використанням поліграфа насправді, за словами авторів, є «психофізіологічною експертизою», а її результати мають тільки орієнтовне значення в процесі доказування. Фактично такий підхід не сприяє подоланню суперечностей у правозастосовній практиці.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що вкрай важливо чітко визначити вид процесуального заходу (дій), при якому можуть використовуватись поліграф. Видається більш доцільним визначити поліграфологічне тестування як один із різновидів судових експертиз (психофізіологічна експертиза), і якщо варто вносити доповнення до кримінального процесуального законодавства у вигляді окремої спеціальної статті, то це мала би бути ст. 242-1 КПК України. Висновок психофізіологічної експертизи повинен мати таке ж значення джерела доказу, як і висновки інших експертів, не мати жодної прерогативи над іншими джерелами доказів і повинен оцінюватись судом тільки в сукупності з іншими доказами. Сумніви щодо коректності висновку такої експертизи можуть ставитись під сумнів на таких же підставах, як і висновки інших, зокрема психологічних, психіатричних експертів, тому не слід наголошувати на їх орієнтувальному значенні. Однак до того часу, коли можливим буде повноцінне використання поліграфа для отримання доказової інформації у кримінальному провадженні, потрібно нормативно врегулювати питання підготовки та кваліфікації відповідних експертів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методи і засоби для тестування оператора поліграфа : монографія / С.М. Злепко, С.В. Тимчик, Р.С. Белзецький, Л.Г. Коваль. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 168 с.
2. Мотлях О.І. Ефективність використання поліграфа у розслідуванні нерозкритих злочинів минулих років / О.І. Мотлях // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 8. – С. 206–209.
3. Линник О.В. Використання поліграфа в кримінальному судочинстві США / О. В. Линник // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 136–141.
4. Морозова Т.Р. Аналіз досвіду підготовки поліграфологів правоохоронців у різних країнах світу [Електронний ресурс] / Т.Р. Морозова. – Режим доступу : <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v10/i15/34.pdf>.
5. Рогатюк І.В. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві: вітчизняний і закордонний досвід / І.В. Рогатюк // Криміналістичний вісник. – 2014. – № 2. – С. 85–90.
6. Мовчан Д. А. Питання імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно-правового регулювання застосування поліграфа в процесі розкриття та розслідування злочинів / Д. А. Мовчан // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 5. – С. 256–262.
7. Іванчук Н.В. Досвід використання поліграфів Японією / Н.В. Іванчук // Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи [Текст] : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 листоп. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 184–186.
8. Затенацький Д.В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія / Д.В. Затенацький ; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2010. – 160 с.
9. Вирок Рівненського районного суду Рівненської області від 29.10.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
10. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 03.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
11. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 29.09.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
12. Вирок Жовтневого районного суду м. Луганська від 19.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
13. Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа «детектора брехні» : проект Закону України від 10.12.2015 № 3611. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57349.